Keserű Bálint 60. születésnapjára

TANKA ENDRE—OSTILARIUS MIHÁLY

Bethlen János Innocentia Transsylvaniae című röpiratának magyar változata

A XVIII. század közepének latin és magyar nyelvű politikai publicisztikájában téma szerint két vonulat különböztethető meg. Az egyikbe a jövőbe tekintő, harcra, ellenállásra buzdító röpiratok tartoznak, a másikba tartozó írások viszont a közelmúltat elemzik, s egy politikai személyiség vagy csoportosulás önigazolásának céljával keletkeztek. Ez utóbbiba tartozik Bethlen János kancellár *Innocentia Transsylvaniae* című, 1659-ben nyomtatásban is megjelent, de kéziratos formában is elterjedt emlékirata, amelynek eddig csak latin változata volt ismertes. Újabban előkerült az emlékirat egykorúnak tekinthető magyar szövege is XVIII. század második feléből származó másolatokban. Ennek közlésére vállalkozunk az alábbiakban.

Bethlen János röpirata 1658 őszén íródott, amikor a szerencsétlen kimenetelű lengyelországi hadjárat következményeképpen a Porta hallani sem akart II. Rákóczi György további uralkodásáról, és a szabad választás mellőzésével Barcsay Ákost erőhatalommal a fejedelmi székbe ültette. *Rákóczi nem nyugodott bele a fejedelemség elvesztésébe, s a bécsi udvarra támaszkodva vagy a Német Birodalom felé orientálódva, újból szerencsét próbált Erdélyben. Barcsay védekezett, mégpedig publicisztikai eszközökkel is, és Bethlennel emlékiratot készíttetett a bécsi udvar és az európai fejedelmek — elsősorban német birodalmiak — tájékoztatására. Így született meg az* Innocentia Transsylvaniae *című ismert röpirat. E propagandairatban Bethlen azt igyekszik bebizonyítani, hogy Rákóczinak a Porta parancsára le kell mondania az erdélyi fejedelemségről, s ha ezt nem teszi, Erdélyre a teljes megsemmisülés vár. Kéri tehát a keresztyén fejedelmeket, bírják rá Rákóczit a lemondásra.*[1] Az emlékiratot I. Lipót császárhoz Barcsay követe, Haller János juttatta el, aki 1658. október 19-én indult Bécsbe.[2]

[1] BARTONIEK Emma, Fejezetek a XVI-XVII, századi magyarországi történetírás történetéből. Bp, 1975. 461-462.

[2] LUKINICH Imre, A bethleni Bethlen-család története. Bp 1927. 206.; Georg KRAUSS, Cronica Transilvaniei 1608-1665. Ford. G. Duzinchevici — E. Reus-Mirza).

Bethlen János, belátva a propaganda fontosságát, az *Innocentia Transsylvaniae*-t ki is nyomtatta Kolozsvárott, feltehetően 1659 elején. A névtelenül, negyedrét alakban, 13 számozatlan levélen megjelent művecske[3] valóságos sajtóvitát indított el, amely alaposan felkavarta a kortárs közvéleményt és sokakban visszatetszést szült.[4] Rákóczi bizalmas tanácsadóját, Isaac Basire-t bízta meg a válaszadással, aki 1659-ben el is készítette *Vindiciae honoris Hungarici, sive manifestum G. Rákóczi ad universos imperatorem, reges, principes christianos* című terjedelmes latin nyelvű vitairatát.[5] Szalárdi János őrizte meg Rákóczi György másik röpiratát Barcsay arra adott feleleteivel együtt.[6] A vita még 1659 nyarán is tartott. Rákóczi augusztus 15-én levelet írt Erdély rendjeihez, jelezve, hogy a lengyel hadjárattal kapcsolatban *sok költeményekkel idegenítették s hitegették Kegyelmetek szívét tőlünk, az melyeknek fundamentuma az, hogy mi csak magunktól, tanács híre és javallása nélkül elegyítettük volna magungat* a háborúba. A pejoratív *költemények* szóval bizonyára az Bethlen röpiratára céloz, és a továbbiakban élesen cáfolja annak állításait.[7]

E polémiában résztvevő szerzők két nyelvet használtak: latinul írtak, ha a nyugati közvéleményt kívánták befolyásolni, a hazai olvasókhoz viszont magyar nyelvén fordultak. Bethlen emlékirata az egyetlen, amely — bár elsődleges célja a Nyugat tájékoztatása — a nyomtatott és kéziratos latin példányok mellett feltehetőleg egykorú magyar fordításban is terjedt.

Az *Innocentia Transsyvaniae* magyar szövege három példányban maradt reánk, mindhárom Bethlen János *Historia rerum Transylvanicarum ab anno 1663 ad annum 1673 gestarum* című munkája kéziratos másolatainak függelékeként. Az egyik *Historia*-példányt a marosvásár-

Bucuresti, 1965. 277.; SZILÁGYI Sándor (szerk.), Erdélyi országgyűlési emlékek. (A továbbiakban: EOE) XII. Bp, 1887. 6-7, 83.

[3] SZABÓ Károly, Régi Magyar Könyvtár. II. Bp, 1885. 255. (RMK II. 929.)

[4] ENYEDI István, Occasio suscepti itineris et belli Principis G. Rákóczi in Poloniam című, a XVII. század végén keletkezett művében írja, hogy a *fejedelmek egymás között írások által oly mocskos colloquiumot inditának hogy a mi vétek és erőtlenség egyikben is, másikban is vala, világ szeme előtt egymásnak szemére felhányják vala. Mely colloquiumot én sok mocsokért és semmi haszonért ide inseralni szánt-szándékkal elhallgattam.* Erdélyi történelmi adatok. (SZABÓ Károly szerk.) IV. Kolozsvár, 1862. 281.

[5] KROPF Lajos, Basire védirata. Válasz az *Innocentia Transylvaniae* című röpiratra. Történelmi Tár 1888. 509-565, 667-706.

[6] SZALÁRDI János Siralmas magyar krónikája. Sajtó alá rendezte SZAKÁLY Ferenc. Bp, 1980. 461-475.

[7] EOE XII. 325-335.

helyi Teleki-téka őrzi (MS 78. Folio 1070.), a másik a kolozsvári Egyetemi Könyvtár kézirattárában található (MS 150)[8], a harmadik pedig magántulajdonban van; szövegkiadásunk mindhárom példány összevetésével készült.

A magántulajdonban levő *Historia rerum* kötet ívrét alakú, a XVIII. század második felében keletkezett másolat.[9] A kötet elejétől végig egyetlen kéz írása, az íráskép egyértelműen az említett időszakra utal. A másoló személye sajnos ismeretlen; a megrendelő az a zabolai Finta Sámuel ügyvéd (1733-1806) lehetett, akinek Bethlen János *Rerum Transylvanicarum libri quatuor* című munkájáról készült sajátkezű másolata ugyanebben a magángyűjteményben maradt fenn.

Az Egyetemi Könyvtár *Historia*-példánya szintén ívrét alakú, 1740-1769 között keletkezett másolat, elejétől végig ugyanazon kéz írása. Címlapján más kéztől származó tulajdonos-bejegyzés olvasható: *P. N. Bor. 1769. Donum Cl(?) Parentis.*

A Teleki-tékában őrzött *Historia*-kötet ugyancsak ívrét alakú, 1740 után másolt kézirat. Kötéstábláján ma csak a Teleki Sámuel exlibrise található, a korábbi tulajdonos-bejegyzést olvashatatlanul kivakarták.

Mindhárom kéziratkötet ugyanazt az *Innocentia*-szöveget reprodukálja, apró helyesírási eltérésekkel, kihagyásokkal. Némelyik másolási hiba mindhárom példányban azonos,[10] a leírók előtt tehát ugyanazon magyar szöveg állhatott. Ámde ez a közös magyar alapszöveg sem tekinthető a latin eredetiről készült közvetlen fordításnak, hanem

[8] CRACIUN, I. — ILIES, A., Repertoriul manuscriselor de cronici interne. Bucuresti, 1963. 302.

[9] Amint a vízjel alapján megállapítható, a kéziratkötet papírja a szebeni papírmalomból származik, amely 1754-ben kezdett termelni (Vö. BOGDÁN István, A magyarországi papíripar története. Bp, 1963. 196-198.)

[10] Példaként: "a Lengyelek ellen való szerencsétlen, boldogtalan (*most* igazságtalan) háborúságra kényszerítté " — itt a *most* szó helyett az eredetiben *mert* állott, amint a latin szöveg bizonyítja: "infausto (*quia* iniusto) Marte aggredi cogit". Vagy: "megmaradott Atyánkfiainak keserves rabságra való vitettetéseknek *újjítani* szegény Nemzetem szívének bánattyát" — itt az *újítani* szó elől kimaradt az eredetiben még ott álló *leírásával*, minthogy a latin szövegben is ez olvasható: "in dirissimam captivitatem abductorum*descriptione renovandum*". Vagy: "Micsoda indulatokat, melly nagy *üdvösséget* nemzett a Fejedelemnek illy nagy megváltozása és minden megtalálás nélkül megígért kegyelmességének *megvárása* mindeneknek szívében,mi szükség sok szóval megírnom?" — itt az értelmetlen *üdvösség*, illetőleg *megvárás* szó helyett az eredetiben *idegenség*, illetőleg *megvonás* állott, amint a latin szöveg bizonyítja: "Quantus motus, quantam animorum *abalienationem* haec subita Principis mutatio, et jam ante utro a se ad redimendumsubditorum favorum *denegatio* in cunctis extaverit, describere cur pluribus coner?"

annak csupán másolata, mivel a *mert-most* vagy *idegenség-üdvösség* szótévesztés csak magyar szöveg másolásakor fordulhatott elő. Bizonyos tehát, hogy Bethlen János röpiratának magyar nyelvű változata többszöri másoláson ment keresztül, amíg a máig fennmaradt kéziratkötetekbe került.

Irodalomtörténeti szempontból a legfontosabb kérdés az, hogy mikor készülhetett az *Innocentia* fordítása, a későbbi másolatok alapszövege. E kérdésre a latin és a magyar szöveg összevetése ad feleletet. Az *Erdélynek ártatlanságát* olvasva szembetűnik, hogy a Barcsay Ákos neve után szerepel egy magyarázó betoldás (*ki mostan a Hazának Fejedelme*), amely a latin változatból hiányzik. E betoldásnak csak akkor van értelme, ha feltételezzük, hogy a röpirat fordítása Barcsay fejedelemségének idején (1658. szeptember 14.—1660. december 31.) keletkezett, mégpedig uralkodásának elején, amikor az erdélyi közvéleménnyel el kellett fogadtatni a töröktől pártfogolt új fejedelmet. Ez a megállapítás egybevág az 1658-59-es polémiáról már elmondottakkal; a Rákóczi- és Barcsay-párt nemcsak karddal, de tollal is folytatott csatározásaiban alkalmas fegyverül kínálkozott az *Innocentia* magyar változata, amely szélesebb olvasóközönséget befolyásolhatott.

Ugyancsak korjelzőül tekinthető egy másik eltérés a latin és magyar szöveg között. Az emlékirat végefelé, amikor Bethlen az olvasóhoz fordulva felsorolja Erdély nemrég elszenvedett *szabadságtalanságait*, a latin eredetiben egy mellékmondat az erőszakos fejedelemválasztásra is utal: *adde vi impositum Principem.*[11] Ez a mondatrész a magyar változatból hiányzik. Ha nem a fordító véletlen elnézéséről, hanem szándékos kihagyásról van szó, akkor ennek alapján is a Barcsay fejedelemsége elejére tehetjük az *Erdélynek ártatlansága* keletkezését, amikor a hazai közönség előtt nem volt tanácsos túlságosan hangsúlyozni, hogy az új fejedelmet a török erőszakkal helyezte az uralkodói székbe.

Bethlen röpiratának latin és magyar szövegét összehasonlítva megválaszolhatjuk azt a kérdést is, hogy az *Erdélynek ártatlansága* szó szerinti fordítása-e az *Innocentia Transsylvaniae*-nak, vagy pedig attól eltérő változatnak tekinthető. A magyar röpirat két, a kormeghatározás szempontjából szóba jöhető kihagyásáról, illetőleg bővítéséről már szóltunk. Más bővítések is találhatók a magyar szövegben. Így például Rákóczi portai követeinek működéséről a latinban ez olvasható: *Et ut mandatis*

[11] Az első kiadás C3 levelének versoján. Az *Innocentia* újabb kiadásában: Josephus TRAUSCH: Cronicon Fuchsio-Lupino Oltardinum. Coronae, 1848. II. 93.

imperialibus cederet obtemperaretque, precibus et rationibus frustra erant obtestati; [sc. legati] *trahebat enim jam suum fatum Principem, maturabetque.* (A követek könyörgésekkel és érvekkel hiába esedeztek, hogy engedjen a császári parancsoknak és azokhoz alkalmazkodjék, csábította és siettette már a fejedelmet saját sorsa.) A magyar szöveg részletezőbb és ünnepélyesebb hangvételű: A követek *sok helyes ratiókkal írták meg könyörgő levelekben, a Fényes Porta parancsolatinak legyen engedelmes, térjen vissza országába, de mindazok is haszontalanok lőnek, mivel elközelitett vala már Fejedelmünkre és Nemzetünkre e világi boldogtalanságnak elkerülhetetlen sorsa.*

Szigeti Péter másodszori küldetéséről ezt olvassuk az *Innocentiá*ban: *iterum ab eodem domino Johanne Kemény, jam ardente patria remissus*, A magyar szöveg néhány szóval bővebb: *immár a szegény Haza lángot vetvén a Tatár tüze mián, ujjabban visszaérkezvén urától*

Más, hasonlóan apró bővítések is találhatók az *Erdélynek ártatlansága* szövegében, némely helyen viszont a latin változat bizonyul részletezőbbnek. Mindezen eltérések azonban nem érintik a mondanivaló lényegét, s ennek alapján az *Erdélynek ártatlanságát* nem tekinthetjük önálló, a hazai közönségre való tekintettel átdolgozott változatnak, hanem olyan, értelem szerint pontos fordításnak, amely a kor szokása szerint nem követi szó szerint az eredetit.

Noha az *Innocentia* magyar fordításának nyelvészeti vizsgálatát nem tartjuk feladatunknak, nyelvezetéről annyit mégis el kell mondanunk, hogy mondatai teljesen a latin mondatszerkesztés mintáját követik, s a túlzott latinosság miatt a szöveg néhol nehezen érthető.

Az *Innocentia Transsylvaniae*-t, akárcsak a kor más, hasonló műfajú irodalmi termékeit, a korabeli történetírók forrásul használták. Bethlen János *Rerum Transylvanicarum libri quatuor* című, 1663-ban írt történeti munkájában az 1657-58-as esztendők eseményeiről szólva saját korábbi röpiratának gondolatmenetét követi, gyakran változtatás nélkül, vagy apróbb simítással véve át mondatokat-bekezdéseket az *Innocentia* szövegéből.[12]

Izgalmasabb kérdés az, hogy az emlékirat magyar fordítása szolgált-e forrásul az egykorú magyar nyelvű történetírás számára? E műfaj egyetlen képviselője a XVII. század közepén Szalárdi János 1662-ben írt *Siralmas magyar krónikája*, ezt foghatjuk vizsgálat alá. Bethlen röpirata a tárgyhoz tartozó történelmi események bemutatását a szamosújvári

[12] A bécsi kiadás (1779) I. kötetének 46-65. lapjain.

országgyűléssel (1657. szeptember 3.) kezdi. Szalárdi krónikájának ötödik és hatodik könyve tárgyalja az 1657-58-as évek eseményeit, és szövege világosan mutatja a kancellár emlékiratának hatását.[13] Mivel az *Erdélynek ártatlansága* és a *Siralmas magyar krónika* között szó szerinti egyezéseket alig találunk, arra kell gondolnunk, hogy Szalárdi a röpiratot eredeti latin változatában ismerte, abból fordított történeti munkája számára. Az sincs kizárva, hogy Bethlen röpiratának magyar fordítása is járt a kezében, s azt a maga szájaize szerint átformálva vette be krónikájába. Annyi bizonyos, hogy a *Siralmas magyar krónika* forrásai között ezután Bethlen János emlékiratát is számon kell tartanunk, mégha mai ismereteink szerint nem is dönthetjük el, hogy Szalardi a latin eredetit, vagy pedig a — feltételezésünk szerint azzal egykorú — magyar fordítást használta.

Szólnunk kell végül az *Erdélynek ártatlansága* kiadásának módjáról. Bethlen röpiratának alább következő magyar szövegét mindhárom, már említett XVIII. századi másolat figyelembevételével adjuk. Az egyikben-másikban előforduló szövegromlásokat, kihagyásokat azon példány alapján javítottuk, amelyik a helyes változatot őrizte meg. A mindhárom példányban egyformán előforduló, a 10. jegyzetben felsorolt hibákat a latin eredeti alapján igazítottuk. A helyesírási sajátosságok közül azokat tartottuk meg, amelyek mindhárom példányban azonosak. A központozás és a bekezdésekre való tagolás tekintetében nem követtük szorosan a másolatokat, hanem a szöveg logikáját vettük irányadónak.

[13] SZALÁRDY idézett kiadása: 389-393, 399, 401-409, 427, 437-438, 454-455, 459-460.

Nem kételkedünk benne, lehetnek mostan is jövendőben is nem kevessen, kiváltképpen a Királlyi és Fejedelmi Méltóságos állapotban lévő rendek között (a kiknek állapottyok is mint edgy azt kivánván) másoknak a dologgal ellenkező informatiojával elfoglaltatván, vagy ugyan el hitettetvén (noha fel peresnek törvényt tenni a közönséges mondás szerint talán nem volna méltó) állapotunkat és cselekedetünket nem annak valósága szerint értik, és dolgaink felől úgy a mint informáltattanak tesznek itéletet, melly hogy meg előztessék, és sem mi, ártatlanok lévén, méltán ne vádoltassunk, sem mások, hellytelen informatiojok miatt, balul ne ítéltessenek, ártatlanságunkat az egész világ eleibe akarjuk terjeszteni e szerint:

Minden keresztény országoknak és nemzeteknek ellenünk való idegen ítéleteket melly szívesen igyekeztünk elkerülni (ha a jó Istennek úgy tetszett volna), bizonyságul lehetnek sok rendbéli országul mindnyájunknak közönséges öszve Gyülésünk, mellyekben forgott és tractáltatott nem egyéb, hanem Hazánknak a Fejedelmek által sokképpen megbántódott szabadsági csendes utakon módokon hellyre állítása és a M[éltóságos] Fejedelem Rákóczi György uram ő N[agysá]ga ellen felgerjedt hatalmas Török Császár haragja meg engeszteltetvén, mint maradhason meg ő N[agysá]ga Fejedelmi m[é]l[tósá]gos állapottyában, és ez a szegény Haza miképpen kerülhesse el a Fényes Portának (melynek birtoka alá vetett Isten, ama mindeneknek legfelsőbb Birája bennünket az ő igaz ítéletéből) kemény büntetését, sok rendbéli fenyegetésekkel tellyes levelekkel meg lévén intetve hatalmas Török Császártól, Tatár Chámtól és a vezérektől. Keserves intő példa lévén előttünk tavalyi esztendőben el raboltatott és mostan rabságot Krímben szenvedő szerelmes Atyánkfiainak súlyos fogságok is. De mivel Istennek különben tetzett volt, légyen bizonyság Hazánknak nagyobb és jobb részének rettenetes romlása, légyenek bizonyságok faluinknak, városoknak, kastéllyoknak hamvai, mellyeknek elébbeni állapottyok szerint való megépíthetések felől alig lehet reménységünk, légyenek bizonyságok ennyi sok ezer Férfiakból, Asszonyi állatokból, Vénekből, Iffiakból álló keresztény lelkeknek rabságra való esése, akiket a tavalyi esztendőben elraboltatott egész Hazánknak úri, nemessi, vitézi rendből álló rab Atyánkfiai mellé vittenek fogságra, egyedül Istennek titkában lévén valaha lehet-é szabadulásuk.

Ennyi veszedelemnek, Hazánk romlásának, pusztulásának mi lehessen oka, eredeti fundamentoma, méllyebben vizsgáljuk meg. Valaki Erdély országának és Magyar országhoz incorporáltatott részeinek állapottyát tudgya, annak csendességét és békességét a Fényes Portához való engedelmességben lenni helyeztetve és fundáltatva nem tagadhattya; és a mi fejedelmink (noha megvallani szégyellik) nem különben, hanem az ottomán Nemzetségnek engedelméből és confirmálásából kezdhetik és meg tarthattyák is Fejedelemségeket, mellyet magok is jól tudnak, avagy inkább tudni kénszerittetnek, és az országnak lakossi is (Isten után) a Fényes Portától ismérik függeni megmaradásokat. Im így vagyon, hogy valamikor a Hazának igazgatására új fejedelmek választatnak és hittel köteleztetnek, legelső megváltozhatatlan és minden meghatározás nélkül való Conditio a Fényes Portától való függés, és az Országnak is abban való meg tartása iratik eleiben a mi Hazánk állapottyának, melly fundamentuma a M[éltoságos] Fejedelem Rákóczi György eleiben is a szerént irattatott volt, és erős hittel köteleztetett. Melly hogy világosabb legyen mindeneknél, szóról szóra magyar nyelvre fordítván, e szerint következnek: Hogy a Fényes Portától soha el nem szakad, az országot is el szakasztani nem engedi, nem igyekezi, hanem mindenekben kedvét keresi és illendő obseqviumát praestállya, Erdélly országnak Török Császárral való régi frigyét szentül megtartva, és a Portára küldendő követeket az elébbeni dicséretes Fejedelmeknek példáját követvén expediállya.

Vadnak más conditiok is, mellyre a Fejedelmek szoktak hittel köteleztetni, tudni illik a szomszédcságokkal és Fejedelmekkel mindenképpen tarcsák meg szentül a mi Fejedelmink, mellyben a mi eleink és mi is a mennyire lehetett ideje korán tselekedtünk, arra kötelezvén erős hittel reá fejedelemségeknek kezdetiben az Erdéllyi Fejedelmeket, egy keresztény ország ellen is nem külömben inditassanak hadat, hanem ha igen nagy méltó ok kénszeríttené reá. Ezzel azt akarom megjelenteni, a Fényes Portához való engedelmességre minden meghatározás és Conditio nélkül, a szomszéd országokkal való békességnek megtartására pedig olly bizonyos Conditiokkal köteleztetnek az Erdéllyi Fejedelmek, mellynek felbontására avagy megtartására mind a két fél tartozik.

Ezek világosan így lévén, minekutána a M[éltoságos] Fejedelem Rákoczi György ő N[agysá]ga üdvözült Attya holta után Hazánknak Fejedelemségét és Méltóságát közönséges békességünknek idején kezéhez vette volna (nem számlálván országunk adójának a Fényes Porta parancsolattyából való öregbitését mostani közönséges megrom-

lásunknak alkalmatosságai közé), előtte lévő Fejedelmeknek Méltóságát és Tekintetit meg kezdvén haladni, hamar időn csak nem minden keresztyén Királlyok, Fejedelmek és Respublicák követei sürüen jövén hozzája, végre a mi Országunknak és Nemzetünknek gyenge állapottyát meghaladó, erőnkkel fel nem érhető dolgokat kezde elméjében forgatni, és végtére a Portának engedelme nélkül Hazánk Statussinak arról való megegyezését nem várván, újjabb újjabb haszontalan hadakozásokba és végtére ama boldogtalan, maradékinknak is szomorú siralmat méltán indíttó Lengyel Országi hadakozásba elegyitté magát, ellene rugódozni nem merő Erdély országát. És noha nem javallaná senki Hazánknak Fő Rendei és Tanácsi közül a Fényes Porta akarattya nélkül e dologhoz nyúlást, mind az által maga elméjétől és eltökéllett szándékától viseltetvén, Méltóságának is megkissebbedésére lenni gondolván, ha minden dologban a Portától függene, annak híre s akarattya nélkül, egyedül maga szabad akarattyától viseltetvén, a mi Nemzetségünket a Lengyelek ellen való szerencsétlen, boldogtalan (most igazságtalan [*így! helyesen:* mert igazságtalan]) hadakozásra kénszeritté, melly nemzet soha a mi eleinknek nem vétvén, nem sokára az igazságtalan hadakozásnak méltó büntetése szálla reánk, mellynek csak emlékezetitől is irtózik elmém. E dolog (mivel a Fejedelem eltitkolta vala) másoknak megjelentése által a Fényes Portának fülébe érkezett volna, mindgyárt Posta követ érkezék Tatár Chámtól és a Fő Vezértől levelekkel, mellyekben kemény fenyegetések alatt parancsoltatik vala a fejedelemnek elkezdett hadakozásának félben hagyása és országába viszsza való térése, azok után újjabban is hasonló parancsolatok s több fenyegetődzések érkezének , mellyeknek semmi foganattyok nem volt.

A Porta nehézségének hathatósságát kezdék érezni legelsőben a Portára küldött és ott rabságra vetett Fejedelem ő N[agysá]ga követei, ott lévő előbbi zálogjával együtt, akik sok hellyes ratiokkal irák meg könyörgő levelekben, a Fényes Porta parancsolatinak legyen engedelmes, térjen vissza Országába, de mind azok is haszontalanok lőnek, mivel el közelített vala már Fejedelmünkre és Nemzetünkre e világi boldogtalanságnak elkerülhetetlen sorsa. Micsoda kimenetellel lett vége a hadakozásnak, akarom inkább könnyhullatásommal enyhíteni szomorúságomat, hogy sem nyomorúságomnak Nemzetünkbéli odaveszett Vitézeknek előszámlálásával, attól megmaradott Atyánkfiainak keserves rabságra való vitettetéseknek ujjittani [*így! helyesen:* leírásával ujjittani] szegény Nemzetem szívének bánattyát. Egy szóval a Fejedelem csak nem egyedül egy nehányad magával marada, meg is tére viszsza, és

a Krakkónak oltalmazására hagyott Praesidiummal (mellyet mindazáltal nem különben, mint nagyobb veszedelemre ott maradtakat és immár elveszteket elsirattunk vala) de miképpen mondám meg maradottnak lett megmaradása és megtérése, nem egyébért, hanem hogy nagyobb romlást hozna Hazánkra, több veszedelembe ejtené magát s minket is. Megtért vala a Fejedelem Hazánkba, megtértenek vala a megmaradott kevés Személlyek is, és noha a rabságra vettetett keresztény Atyánkfiainak romlása nem kicsiny szomorúságot szerzett vala szívünkbe, mind az által nem tudván meggondolni, hogy az Isten nagyobb boldogtalanságra tartaná hátrább Nemzetünknek kicsiny megmaradott részét, Szamosújvárra Országunknak közönséges Gyűlésére egybegyülekezvén, a rabságra esett sok ezer Atyánkfiainak kiszabadításoknak módgyok felől szorgalmatoskodtunk inkább, hogy sem magunk felől, mellyben hogy jobb móddal elő mehetnénk, a Fejedelem ő N[agysá]ga egyező tetzéséből Balog Máté nevű Atyánkfiát rendelők Tatár Chámhoz ő Felségéhez követségbe. Azon közbe mivel mindnyájunknak elméjében szomorúan forog vala a Fényes Portának sok kemény fenyegetése, a Fejedelmet ő N[agysá]gát, ki akkor súllyos betegségben fekszik vala, az Országnak mind a három Nemzetből való Státussi alázatossan megtalálák, könyörögvén magának és egész Országunknak végső veszedelmét igyekezné megelőzni, megcsendesitvén a Fényes Portát, ne is szánná arra, és az ő N[agysá]ga ok nélkül való hadakozásának alkalmatosságával rabságra esett szegény Atyánkfiainak kiváltására kincsét elköltení. De ez könyörgésünket könnyen füle mellett bocsátá el ő N[agysá]ga, és mind a két rendbéli szükségre, melyekben Országunknak egész megmaradása foglaltatik vala, esküvéssel mondotta, hogy nincsen 30 vagy 40 ezer Talléránál több. Hasonló foganattya lőn az Ország szabadsági hellyre állatása felől való könyörgésének is, noha minden megtalálás nélkül azon gyülés alatt arról ígéretet tett vala a Fejedelem ő N[agysá]ga, mert midőn a betegsége valami kicsint tágult volna, valami kívánsági a Státusoknak a Fiscusnak addig való jövedelmét megkissebbítteni láttattanak, a Fejedelmi Méltóság ellen és az Országnak romlására valóknak állatván lenni, semmire azok közül nem méne, mintha abban állana az országnak megmaradása, hogy a Fejedelmeknek jövedelme soha meg ne kissebbedgyék. Micsoda indulatokat, melly nagy üdvösséget [*így! helyesen:* idegenséget] nemzett a fejedelemnek illy nagy megváltozása, és minden megtatlálás nélkül megígért kegyelmességének megvárása [*így! helyesen:* megvonása] mindeneknek szívében, holott akkor kellett volna legkiváltképpen a boldogtalan hadakozásból szár-

mazott közönséges romlásért megbántódott szíveket új kegyelmességgel megcsendesítteni, mi szükség sok szóval megírnom, holott a Fejedelemnek kedve nélkül eloszolván a gyűlésből, mingyárt minden Rendek a szokatlan cselekedettel eléggé megbizonyítták.

Illy karban a dolog sokáig nem maradhata, ottan elérkezének a Budai Vezér követei, hozván a császárnak maga keze írása alatt költ levelét, Tatár Chám, Fő és Budai vezérek levelével együtt, mellyeknek mind egyező értelme vala az: Mivel a M[éltóságos] Fejedelem Rákóczi György ő N[agysá]ga a Portához való engedetlenségéért, pártütéséért és a Porta jóakarója, úgymint a lengyelekre ok nélkül való támadásért megsententiáztatott, hazánknak szokása szerint hellyette válaszszunk mást, kit kész lészen a Porta confirmálni, nem vetett akkor semmi egyéb terhet reánk. De ellenben ha szót nem fogadunk, mind levelekkel, mind izenettyek által kemény büntetéssel fenyegetnek vala.

Illyen októl kénszerítvén az Ország ismét Fejérvárra gyüle, elolvastatának a levelek, és mind két részről midőn Hazánkra következhető romlást ítéltük volna az engedetlenségben, megmaradást pedig a szófogadásban, végtére a Fejedelemmel egyező akaratból végezteték: tegye le a fejedelem ő N[agysá]ga a fejedelemséget, választassék más Fejedelem, azon közben a Fényes Portán törekedjenek Rákoczi György ő N[agysá]ga mellett, és ha kegyelem adatik, az Ország szabadcságát hellyre állatván elsőbben ő N[agysá]ga a fejedelemségre befogadtassék az Országtól, és a választott Fejedelem Rhédei Ferencz elébbi úri állapottya szerint való karba vissza állíttassék, míglen pedig a meg lészen engedve, Rákoczi György Fejedelem ő N[agysá]ga a maga külön való javaiban éllyen, az országot ne igazgassa, annak semminemű jövedelméhez ne nyúljon, Rhédei Ferencznek lévén engedve és transferálva a Fejedelmi Méltóságnak minden gyakorlása. Mindazoknak megállására az Országnak Státussi és Rákóczi György ő N[agysá]ga keresztény hitek alatt kötelezzék magokat, hozzá tévén a Fejedelem azt is, hogy Fejedelmi szavára meg állya, és így elbomolván a gyűlés, a Fejedelem azokba az Erdéllyi jószágokba méne, mellyek az ekkori végezés által adattatnak vala ő N[agysá]g[á]nak. Akkor úgy tetzik vala, hogy a Haza kozonséges megmaradására illendőképpen viseltünk gondot, és a fejedelem Rákoczi György a maga dolgainak előmozdításokra a Fényes Portára követcségre küldé Keresztesi Ferencz uramot, a hova ugyan annak előtte, annak akarattyából Sebesi Ferencz is elküldetett vala, küldé a Budai Vezérhez is Bánffi Sigmond uramot, akik noha, amint megtérvén az Ország Statussinak megjelenték, igen szorgalmatossan igyekezték a

fejedelem ő N[agysá]ga dolgát előmozdíttani, de minden haszon nélkül, mivel még csak nevét hallani sem szenvedték, olly nagy gyűlölségban volt az ő N[agysá]ga személlye. Az Ország dolgairól való beszédeket engedelmesebb füllel meghallgatták volna.

A választott Fejedelemre lévén bizattatva az Országnak egész igazgatása, a minapi végzés által akarván az Ország közönséges dolgait jó karba állatni, parancsola a Fiscalis Várakban és a vég Házakban levő Vitézlő Rendeknek, hogy a maga és Ország hűségére megesküdgyenek; akik mindazáltal a Rákoczi György Fejedelem igazgatásából [*így! helyesen:* izgatásából] a hitet letenni nem akarák, állatván azt ő N[agysá]ga, mintha az Országgal való ő N[agysá]ga végezésének ellene volna. Legelső fő eszköze lévén ennek az Ország ellen való cselekedetnek Gyulai Ferencz a Váradi vice kapitány, aki az országnak törvénye ellen sem születése szerint Erdélyi, sem az Ország Articulusi szerint incorporáltatott lévén, minden Státussoknak kedve és javallása nélkül hellyheztetett vala abban a Tisztben. Annak példáját követé a Boros Jenei kapitány is, csak maga elméjétől viseltetvén-é vagy amannak javallásából, egyiket sem állatom, az utolsót sokak bizonnyal hiszik, aki minemű ember lett légyen, adta volna Isten Jenőnek elveszéséről bár ne volna olly nevezetes. Egy kevéssé hogy mintegy a dolgokról kitérjek és a jenei állapotról bővebben szóllyak, a szükség kívánnya, mivel a mostani állapotunknak a volt egyik kiváltképpen való alkalmatossága, mert midőn a fejedelem megváltoztatása felől a Porta parancsolattyának hogy már engedünk, és annak engedvén Rhédei Ferenczet választjuk Fejedelemmé, ellenben más felől a fellyebb megírt követek által a M[éltóságos] Fejedelem Rákoczi György állapottyát sollicitállyuk, imé mindeneknek reménsége kívül elsőben a Budai, annakutána a Fő Vezér is Jenő várát tartozó falukkal együtt kezdi kérni. Melly alkalmatosságot kapván Rákoczi György Fejedelem ő N[agysá]ga a Jenőieket biztatni kezdi, a török erő ellen elég segítcséget ígérni és erős hittel magát elkötelezni kezdé arra, csak az ő N[agysá]ga hűségében megmaradgyanak, kész lészen életét letévén megoltalmazni őket. A Jenőiek ennyi sok biztatásától a Fejedelemnek elhitettetvén, de amint a dolognak vége megmutatá megcsalattatván, készek lőnek a Fejedelem tanácsát követni, és ollyan reménségtől viseltetvén, hogy a török erő ellen megoltalmaztatnának, a Fejedelem és az Ország közt lett végezéstől elszakadásra utat nyitának.

Hasonlóképpen a Szamos Újvári kapitány is azon hellyben lévő Praesidiummal edgyütt tétovázni kezde, okot adván az Országban levő

szakadásra, állatván azt, hogy Rákoczi György Fejedelemnek hites lévén, a választott Fejedelemnek és az országnak megesküdni nem tartoznak, nem gondolván jól meg, hogy Rákoczi György Fejedelem és az ország közt lett végzések ezeket a dolgokat meghatároták volna. A megnevezett Fejedelem is állatni kezdé azt, hogy a várakban lévő Praesidiumoknak megesküvésekről semmi nevezet szerint nem lévén végeztetve, mivel azt véghez akarták vinni, azzal az egész végezést az ország és a választott Fejedelem felbontották, nem is esméri magát kötelesnek lenni annak a végezésnek megállására, mellyet keresztényi hiti és Fejedelmi szava alatt fogadott volt, sőt a Fejedelmi Titulussal is leveleiben azonnal kezde élni. Ellenben az Ország Státussi azt állatták, hogy sem ők, sem a választott Fejedelem, hanem Rákoczi György Fejedelem bontotta volna fel a végzést, mert noha világossan abban meg volt írva, hogy az ő N[agysá]gának engedtetett jószágokon kívül minden Fiscalis Várakat kezétől kibocsásson, de azt soha nem cselekedte, sőt maga birtokában megtartotta, nékiek írogatott és az ország hűségére való megesküvéstől eltiltotta. Továbbá az Országnak minden igazgatását Rákoczi György Fejedelem a választott Fejedelemnek engedvén, egyszer is magának nem egyebet, hanem a Fényes Porta által való reménséget tartván fenn, semmiképpen méltán az Ország igazgatásában magát nem elegyíthette volna, és ha továbbá azt is állatná, hogy a mi formán a Praesidiumbélieket meg akarták esküdtetni, abba a többi közt belé volt írva, hogy ha szintén a Porta ő N[agysá]gának megengedné is, ne légyen szabad a Praesidiumbélieknek csak magánossan az ő N[agysá]ga hűségére redéálni, hanem az egész országgal együtt, és így a végezés ellen lett volna a kívánság, de azt csak csekélly elmével is akárki felérheti, a melly végezést egész ország csinált, darabonként egy néhány személly-é? avagy egész Ország a melly végezte tartozik magtartója lenni? Mert különben az egész országtól választatott Fejedelem egy néhány személytől kivettethetnék, és az országnak végezésit egy két személy felbonthatná, mellyből melly sok alkalmatlanságok, országoknak, tartományoknak romlási és egyéb illetlenségek következnének, vak aki által nem láttya.

Illyen felháborodva lévén az Ország állapottya, és a végezés immár füstbe menvén, Rákoczi György fejedelem minden Rendeknek, Nemességnek, Székelységnek, Szászságnak, Városoknak mint Fejedelem úgy ír, intvén őket, hogy magával egy értelemből fegyverhez nyúllyanak, mutogatván ő N[agysá]ga nem másnak, hanem néki lenni Istentől adva elégséges eszközöket a megoltalmazásra, csak az ország is hivatallyában

járjon el, és így mindeneket a Porta engedelmességétől elvonni igyekezék. A dolog illyen karban vala, és akárki előtt nyilván vala, hogy a fellyebb megírt végezést valamellyik fél felbontotta, midőn a választott Fejedelem Rhédei Ferencz tanács tetzéséből ország gyülését hirdete Medgyesre e jelenvaló esztendőben ad 9num(!) Januarii, mellyet noha Hazájok szabadcságának valakik szeretői voltanak eléggé által láthattak, nem fogna csendes állapottal végbemenni, és intették is a Fő Rendeket, viselnének gondot az országról, mennének elégséges fegyverrel megerősíttetve a gyűlésre; azok mind azáltal jó lelki ismeretekhez bizván és Istentől várván az egész dolognak kimenetelét, hogy ne vádoltathatnának méltán a végezésnek felbontásával, szokás szerint menének bé a választott Fejedelemmel. Immár szakadásokkal tellyes vala az Ország, az országnak Fő Rendei ki egy, ki más felé vonódott vala, és akik nyilván Rákoczi György követői valának, szokás felett való felesed magokkal bé jöttek vala. A hajdúk is, kiknek az ország gyűlésében voksok soha nem volt, nem csak Bihar vármegyéből, amelly Erdély országgal régi végezések által egygyé tétetett, de Magyarországnak olly részeiből is, mellyhez Erdély országának közi nem vala, jelen valának, és a gyűlés kezdetinek napján elfoglalván az első székeket, minden dolgokat illetlen kiáltással felháboríttani kezdének, hihető is a végre, hogy a bévett szokás szerint az Ország ne is köszönthetné a választott fejedelmet, mellyet mindazáltal véghez nem vihetének, mert a Bihar vármegyei hajdúk régi illendő fenyítékkel megintetének, ha mi bántódásuk volna, alázatos könyörgések által annak idején nyújtanák bé, ne is igyekeznének olly dolgot e változás alatt megpróbálni, amelly békességes időben nékiek megengedve soha nem volt. A Szabolcs vármegyeiek is megintetének, ha követek adgyák elő Credentionális leveleket, és a követcségeket annak idejében és módjával vigyék véghez, vagy különben mint idegen emberek üllyenek veszteg és hallgassanak, mert azt nem cselekedvén, ha mi büntetés találllya őket, ne vessenek senkire.

Immár Rákoczi György ő N[agysá]g[án]ak az egész ország Statussihoz írt levelét megadták vala, mellyben nem azt kívánnya, hogy béfogadtassék a fejedelemségre, hanem annak igazgatásához való nyúlást világosan megjelenti. A dolognak szokatlan új voltán elrémülvén minden Rendek, nem is lévén megorvoslásának módjok, mindazáltal közönségesen conludállyák a végezés ellen lenni az ő N[agysá]ga cselekedetit, nem is ismeri magát tovább kötelesnek lenni hittel annak megállására az Ország, mellyről leveleket írván a Fejedelem ő N[agysá]gá-[na]k, megmutogattyák a fogyatkozásokat, a legkiváltképpen hogy feje-

delemségének béállásakor letett hitinek ellene cselekedett volna, és azt a levelet Bánfi Diénes úrnak adták kezébe Gyalu várába való vitelre, mind abban, mind szóval intvén a Fejedelmet ő N[agysá]gát fejedelemségének letételére. Követünknek ott való fáradsága kívánságunk szerint való haszon nélkül lőn, nem egyebet, hanem hogy ha a Fejedelemségbe ő N[agysá]gát bévennők holmi ígéreteket, hogy ha nem, végső elromlással való fenyegetést hozván válaszul. A Fejedelemnek ő N[agysá]g[ána]k akkori több ígéretei között jelenté Bánfi Diénes uram azt is, semminemű romlástól ne féllyen az Ország az ő N[agysá]ga béfogadtatása miatt, sőt hogy ha azért valami veszedelem találná a hazát, kész lészen az ország közé jővén térdre állani és ott akár mi halálnak nemét szenvedni, mellyet hallván az Ország Státussi, rajta eliszonyodának. De íme béérkezvén annak utánna az ellenség, nem halált szenvedni, hanem az országot veszedelemben ide hadni készebb lőn. Megvallom igazán, mindennyi ígéreteknek sem adhatnak vala tellyes hitelt, de mindeneknek szívében lévén a félelem, mivel az első követcségnek nem lőn foganattya, méltóságosbb követet, úgy mint ki akkoron ország gyűlésünknek feje, mostan Országunknak Fejedelme, választánk követségre, de boldogtalanabb kimenetellel, mivel megtartván a követeket, és az alatt sietséggel hadát öszvehozván jöve felé ellenünk, éjjel érkezvén a város körül e végre hihető, hogy a fegyver nélkül való gyülésben akiknek szabad voxa nem lehetett, fegyver által légyen szabadcságok a voxolásra. Minden rendeknek szeme előtt a halálnak félelme forogván, mivel egyebet nem cselekedhetének, mint szabad akarattyokból követeket küldvén a mezőbe a fejedelemhez, fejedelmi méltóságába béfogadák, megjentvén mindazáltal, nem fognának semmi időben a Fényes Porta ellen fegyverhez nyúlni. Akkor minden addig lett dolgokról amnestia adaték, és a nemessi szabadság hellyre állításának ígéretivel mindeneknek szíve megenyhődni láttaték. Eképpen a fejedelem és az Ország között való dolog láttathatik vala valamennyire megcsendesedettnek lenni, ha az ország akadállyi közé számlálni nem akarod a sok reversalisokat, mellyek a nemessi szabadságnak nyilván való sérelmével sokaktól kedvek ellen vétetének, és a két oláh Vajdának hozzá tartozókkal edgyütt Országunkba béfogadását, akiknek segítséget adván, a fejedelem ő N[agysá]ga e cselekedetivel a Fényes Porta ellen fegyverkezni láttatik vala, és azoknak példája reánk is következhető hasonló büntetésnek elég bizonysága lévén. Hírével esvén e dolog a Fényes Portának, nem megcsendesedést, hanem az elébbi harag hellyén tellyességgel végső romlásunkra való gerjedezést szerze szívekben, és még noha eddig az Országot ártatlannak

ítélte e dologban lenni a Porta, immár arra is kezde derekason kiterjedni a nehézség, mindazáltal még sem sietének büntetésünkre. Újjabb levelek és követségek érkezének a Tömösvári és Budai Basáktól, azokban intik az Országot, hogy a Porta kedve ellen bévett Fejedelem mellől állyon el, mellyet ha nem cselekeszik, tulajdonítsa a maga álhatatlanságának és vakmerőségének minden romlását.

Arra indították ez levelek az fejedelmet, újjabb gyűlést hirdete Fejérvárra Sz[ent] havában, mellyben midazáltal semmi egyéb nem végezteték, hanem a Fejedelem arra ígéré magát, hogy ha a Fényes Porta Athnámét ád az Országnak, a fejedelem választást meg nem háborittya, Erdélynek és Magyarország ahhoz tartozó részeinek határát nem kívánnya, adóját nem neveli, hanem a Szultán Szolimán Athnaméjához tartja magát, kész lészen a fejedelemséget letenni, hogy ha pedig minderre nem kötelezi magát, akárki által láthatná az Országnak ártalmára, romlására és veszedelmére czélozni minden dolgokat, azért szükség volna az országnak maga szabadsága és megmaradása mellett fegyverhez nyúlni, ő N[agysá]ga is a fejedelemséget különben letenni nem akarná. Látván az ország ezekkel a kívánságokkal meg nem engeszteltetni, sőt inkább búsítani a Fényes Portát, lehetetlennek is ítélvén illyen alatson Országocska szabhatna rendet ollyan hatalmas nemzetnek, nem szinte javalhattya vala az dolgot, de egyebet cselekedni nem lévén hatalmában, javallani kénszerítetteték, és a Fényes Portára a szerint külde leveleket. A Fejedelem azon közben titkos követséggel a maga cancellariusát Mikes Mihály uramot küldé a Magyar király ő felségéhez, aki kívána az ország Statussitól is credentionalis levelet, hogy azzal ország követének is esmértetnék, de nem adaték néki.

Ezen gyűlésre érkezék Krimi fogságból maga kezességére kiszabadíttatott és az országhoz küldetett tiszteles Séllyei István uram és Szigeti Péter nevű szolgája Kemény Jánostól az országnak írt levéllel edgyütt, mellyben a maga és fogoly társai szabadítások, a Tatár Nemzetnek nagy készületi és fenyegetődzési felől ír vala, egyéb titkosabb dolgokat szóval való izenetre hagyván, intvén azok által a Fejedelmet, fejedelemséginek a Porta kedve ellen való viselésével országát végképpen elrontani ne igyekezné. Megjelentették mindezeket a Fejedelemnek, de mivel az országnak s nem ő N[agysá]gának láttatott a dolog megmaradása lenni, kemény fenyíték alatt megparancsoltatott, hogy hallgassanak, amint Szigeti Péter, immár a szegény Haza lángot vetvén a Tatár tüze mián, újjabban visszaérkezvén Urától, nékem s másoknak sokaknak megmondotta. És így a nyomorult Haza az honnét reá közelittő veszedelmet

nem értette s el sem kerülhette. Mindezek után sem szűnék a Török nemzet minket meginteni veszedelmünkről, noha magunk szabad akarattyából? vagy igazábban a Fejedelemnek kénszeríttéséből lévő vakmerőségünket látná. Azon közben Hazánknak rontására és veszedelmére kezdének öszve gyűjteni Európának és Asiának nagyobb részíből a hadak, de ennek a rettenetes nagy erőnek megmozdulása sem indíthatá arra, hogy fejedelmi méltóságában szenvedne kisebbülést inkább, hogy sem az egész ország romlana el tellyességgel, holott egyéb aránt való, fogyatkozásától semmiképpen nem félhetett volna, az országnak nagyobb jövedelmű hellyei lévén megígértetve és köttettetve a Statusoktól ő N[agysá]gának. De sőt, amit akárki csudálhat, az a nagy ellenünk való készület nemcsak a Statusoktól, de még nagy részént a Tanácsoktól is eltitkoltatik vala a Fejedelem által.

E mostani nagy romlásunkat nem sokkal előzé meg Pünkösd havára rendeltetett Fejérvári ország gyűlése, de immár közelítnek vala a török hadak, szintén elérkeznek vala Karánsebes és Lugos felé, az ország is a Fejedelem parancsolattyából fegyverben vala. E gyűlésnek lőn oka a Tatár Chám és Budai Vezér követeinek érkezése, akik mintegy kötelességek felett nékünk a magunk veszedelmére megátalkodtanak ha engedelmesek akarnánk lenni, kegyelmet, ha mégis tovább engedelmetlenkednénk, végső veszedelmet ígértenek sok fenyegetődzésekkel. A Fejedelem is hol járna az ország elméje bizonyoson érteni akarja vala, javalván a Haza szabadságáért és Jenő oltalmazásáért nyúlnánk fegyverhez. De minden Rendek 29dik napján Pünkösd havának egyenlő akaratból megjelenték elégtelennek lenni esmervén magokat a Fényes Porta ellen való hadakozásra (és a mindenható Istennek e lévén rendelése) súllyos terehviselést készebbek volnának felvenni, hogysem olly hadakozáshoz nyúlni, amellyre elégtelenek. Az országnak végső akarattya láttatik vala a lenni, mellyen a Fejedelem igen búsul vala, úgy mind ki a maga fejedelmi méltósága mellett hogy fegyverhez nyúljon magában elrendelte volt, azért utánna következő napon új kívánságokkal bocsáttá bizonyos Tanácsit az ország rendei közé, kérdi azok által, hogy ha bizonyosan eszekbe vészik a portának szándékát nem egyébre czélozni, hanem hogy az országnak minden szabadcságát elrontsa, irgalmasság nélkül minden Rendeket levágasson, és az országnak állapottyát tellyességgel megváltoztassa, és annak megmaradásáról semminémű Privilegiumot ne adjon, ezekben és hasonló dolgokban nyúlunk-é fegyverhez? Megfelelének ugyan akkor úgy mint 30dik napján Pünkösd havának, ha ollyan nagy utolsó szükség kényszeríti, amit lehet csele-

kedni kell, és így a gyűlés eloszla. A Fejedelem ő N[agysá]ga az országnak sem híre, sem megtalálása soha ebben nem lévén amint szentül állatni merjük, némellyeknek tanácsából az Országnak más résziben, mellyek a Török Nemzethez közelebb, menni igyekszik, de haddal és fegyverrel, arról való tanácsadóknak feltett czélja és javallása kívül maga elvonásának állotván a cselekedetet, és azután következő közelebbik hónapban Fejérvárról megindulván Jenőhöz, és onnan a Budai Vezér felé menvén, amellyek ott annak utánna lettenek, mivel e mostani feltett czélra nemtartóznak, tudva hallgatom el.

Immár megmozdította vala Asiának és Europának erejét a Portai Fő Vezér, más felől a Tatár Chám a szlisztrei Basával, két oláh vajdákkal, egynehány ezer kozákkal, ennyi számtalan közelít vala kitsiny Hazánknak elrontására. A Fejedelem minden hadait magával az országból kivivén, Jenőnek oltalmazására való vigyázásban vala foglalatos, mi fő nélkül, igazgató nélkül, pásztor nélkül, erő nélkül, had nélkül lévén hagyattatva, az ellenségnek közelíttését és Hazánkban bé is érkezését egyszersmind kezdők hallani. Hazánknak rettenetes romlását, faluknak, városoknak, kastélyoknak földig lerontását, iffiaknak, véneknek levágattatását vagy keserves rabságra való esését, egész Tartományoknak egyszersmind való tűzben lángolását, havasoknak, kőszikláknak rejtekeiből kivonattatott sok ezer lelkeknek elvesztését, és egyéb emberi elmét feljül haladó boldogtalanságunkat és minden oltalmazás nélkül való elveszésünket sírással kell inkább, hogysem pennával leírnom. Elég az, hogy egy szóval megmondhatom, édes hazánk nagyobb és jobb része tellyességgel elrontatott olly rettenetességgel, hogy a rajtunk uralkodó hatalmas ellenség, aki minden nemzeteknek elrontásokra láttatott születettni, végtére maga is láttatott megelégedni és unalommal elhagyni pusztításunkat.

Ezen romlás boríttá el a szegény Jeneieket, akiket a Fényes Vezér számos és erős hadakkal megszállván, minden vér nélkül béhódolásra kénszeríté azokat, tudni illik akinek erős hittel kötelezte vala magát a fejedelem, sok ízben megsegíttené a Török erő ellen és a maga vérével is kész volna megfesteni a Jenői mezőt oltalmok mellett. De azoknak hamar béhódolása-é, avagy az ellenségnek nagy ereje gátolván meg, segítséggel nékiek nem lehete. Karánsebes és Lugos is (kik a Török fenyegetését annakelőtte semminek állíttyák vala) megérzék annak erejét, elfoglaltatván a Töröktől, megérzék Magyarországnak is edgynehány részei, a Fejedelem maga szemeivel nézvén sok hellyeknek lángját. Midőn annakokáért szegény Hazánk tűzben és lángban volna,

midőn megmaradásunknak semminemű reménsége e földön nem láttatnék, hanem végső romlásunkban keservesen gyötrődnénk, Barcsai Ákos uram (ki mostan a Hazának Fejedelme) az országtól még annak előtte arra rendeltetett követeket vévén melléje, Jenőnél lévő Fő Vezér táborába méne nyomorult Hazánknak kegyelem kérésére, mellyet nem különben nyere meg, hanem hallatlan és értekünk felett való summa esztendőnként való adónknak nagyobbra való nevelése, és országunk szokása kívül szabad választásunk nélkül való fejedelemnek uralása vettetének reánk, az után hivattaték ki a Tatár Chám az országból és megtiltaték nemzetünknek rontása. Amelly egyéb dolgok a Fő Vezér előtt forgottak, mivel az ország Statussinak mentségére nem tartoznak, hallgatással mulatom el.

Szerelmes Hazánknak a M[éltóságos] Fejedelem Rákoczi György ő N[agysá]ga és a Fényes Portával való dolgát eképpen akarám minden színezés nélkül, szeretet és gyűlölséget félretévén, igazságosan megjelenteni mindeneknek, tudván azt, hogy az igazság szinezés nélkül való tökéletességét, a hazugság pedig színes tüntető árnyékozást kíván, mindazonáltal nem tellyességgel félelem nélkül cselekedvén, mivel az igazság gyakran gyűlölséget nemz.

Mindezekből akármelly igazságszerető keresztyán ember jó lelki esmérettel tegyen ítéletet, mennyi bántódást, mennyi romlást és csak [nem] tellyességgel utolsó elpusztulást szenvede ez a szegény Haza, amíg a Portához való engedelmességre kelle hajlani. Ide teheted a mostani kissebb fenyegetéseket, hazánk határi széllyiben feles hadaknak készen létét, akik a mi újjabb engedetlenségünket egész Nemzetünknek eltörlésével büntethetik meg. Járul ide a Fő Vezérnek Kaputsi basa által való parancsolattya, a fa igának vas igává való változása, és minden egyéb szabadságtalanság, mellyet szabadságban született ember nehezen szenved, de szenvedni kénszeríttetik. Ehhez járulhat annak méltó félelme, ha valami engedetlenség találtatik bennünk, a Fejedelem helyett Basát, Magyar keresztények helyett Török nemzetet remélhet Erdélyben lakosoknak. Mindezeket aki jó lelki esmérettel meggondollya, a Portához való mi engedelmességünket nem csudálhattya. Bévettük azért a Portától adott Fejedelmet, nem választottuk, nem uralhattyuk tovább Rákoczi György Fejedelmet, akitől noha rész szerint bántódásokat szenvedtünk, mindazáltal inkább akartunk volna szabadságunknak megbántódásával is birodalma alatt lenni, hogy sem illy nagy igával, és Hazánknak rettenetes igájával s romlásával újjabb Fejedelemséget érnünk. Melly dolog hogy igazságosan irattassék töllünk, légyen

bizonyság a hitnek formája, mellyel a Fejedelemnek Barcsai Ákosnak köteleztük magunkat, mellynek ehhez tartozó czikkelye e szerint következik: Ezt is fenn tartván, hogy ha a M[éltóságos] Fejedelemnek Rákoczi Györgynek a Fényes Porta megkegyelmez, szabad légyen ő N[agysá]ga hűségére redéálnom a Porta engedelméből, ha addig ő N[agysá]ga semmi ellenséges dolgot az ország ellen nem mutat, és nem igyekszik meggátolni semmi úton módon, hogy a Fényes Portának engedelmesek lehessünk, és akkor a mi szabadságtalanságinkat megorvosollya az országnak kívánsága szerint.

Ami azért hátra vagyon. Az egész keresztyén világnak minden Fő Rendeit, Királlyait, Fejedelmeit, Respublicáit kérjük alázatos engedelmességgel, tudhattyák, semminémű nagyobb és erősebb kényszerítés nincsen a halandó emberek között az elkerülhetetlen kéntelenségnél, melly ellen nem egyéb rugódozni, mintha valaki törött hajóval reménlené az ellene felindult és csak nem az égig felnevekedett habokon való általmenését. Gondolják meg a mi állapotunkat is, mellyben a fejedelmi méltóság nem születés, hanem olly bizonyos hittel való kötelességek által szokott végbemenni, mellyre a Fejedelem és Ország egyaránt lévén köteles, ha valamellyik féltől felbontatik, a más felt is arra nem kötelezheti. Gondollyák meg a Fényes Portának is nagy hatalmát, mellytől való függésre magunkot köteleseknek ismérjük lenni, és annak megtartására az új fejedelmeket is kötelezzük. Gondollyák meg e világi állapotnak változó sorsát, akik e világi boldogtalan romlásban nálunknál elébb estenek, és amíg e világ fennáll félő legutolsóbbak is ne légyünk, és a mi rettenetes romlásunkat keresztényi szánakozással nézvén, ha valakik találtatnának, akik őket veszedelmünkre indíttani igyekeznének, azoknak hitelt ne adjanak, annál inkább Hazánknak romlására maguk birodalmában segitséget adni ellenünk ne igyekezzenek. Meg akarjuk és méltán vallhattyuk is az Isten Szent Színe előtt, hogy ha az ő Szent igazsága szerint ítéli meg dolgainkat, és irgalmasságának félretevésével fontollya meg cselekedeteinket, nagyobb büntetéseket érdemlünk a mostani nyomorúságinknál is. De kicsoda a halandó emberek között olly, aki méltán mondhattya? Tiszták az én kezeim. Minket az igaz Isten méltán és igen hellyesen büntet, sőt ennél súlyosabb és több ostorit is érdemlenők ő Felségének. De ha a mi nyomorúságainknak alkalmatosságait és romlásunknak való eszközeit meg kelletik vallanunk, nem tagadhattyuk, a M[éltóságos] Fejedelem Rákoczi György ő N[agysá]ga szolgáltatott alakalmatosságot a mi rettenetes romlásunkra, melly a feljebb való írásokból mindneknél nyilván lehet.

Sőt félek, annak a hatalmas Nemzetnek erejétől mostan is, melly (hogy ha meg nem szűnik a M[éltoságos] Fejedelem Rákoczi György ő N[agysá]ga) újjabban megbúsítván a kereszténység ellen felindul, nem csak a M[éltóságos] Fejedelem Rákoczi György és mi romlunk él, de az egész kereszténységnek veszedelmére következik. Mindezeket szükség a keresztény Fejedelmeknek jól megvizsgálni, nevezet szerint a magyarországi Úri és Fő rendek a mi boldogtalan példánkból tanúságot vévén, újjabb és nagyobb veszedelembe a kereszténységet ejteni távoztassák. Sőt inkább minket (kik sok felől romlásra ítéltek) jó akarattyokból megsegítteni, és a M[éltóságos] Fejedelem Rákoczi György urunkat csendességben lételre inteni méltóztassanak, mellyel az egész kereszténységnek nagy hasznot, nékünk is szüntelen háládatosságra való dolgot fognak cselekedni.

Zusammenfassung

Die ungarische Fassung des Flugblattes Innocentia Transsylvaniae von János Bethlen

Die politische Publizistik des 17. Jahrhunderts in lateinischer und ungarischer Sprache weist zwei charakteristische Gattungen auf: erstens diejenigen Schriften, die die Zukunft betreffen und zum Kampf und Widerstand ermutigen, zweitens jene Schriften, die die jüngste Vergangenheit behandeln und der Berechtigung etlicher politischen Personen oder Gruppen dienen. Das Flugblatt *Innocentia Transsylvaniae* von János Bethlen (gedruckt 1659 aber auch in Handschriften weit verbreitet) gehört der zweiten Gruppe an. Bis jetzt standen bloss die lateinische Druckschrift und die lateinischen Abschriften der Forschung zur Verfügung, neulich tauchte aber auch die ungarische Fassung in weiteren Kopien aus dem 18. Jahrhundert auf. Der ungarische Text des Flugblattes wird diesmal veröffentlicht.

In der Erläuterung der Textausgabe werden zunächst die Umstände, besonders der politische Hintergrund und die erzielte Wirkung des Flugblattes genau ausgelegt. Nach dem verunglückten polnischen Feldzug des Fürsten György Rákóczi II. wurde Ákos Barcsay von der Hohen Pforte zum Fürsten von Siebenbürgen gewählt. Im Herbst 1658 war also György Rákóczi II. auf die Hilfe des Wiener Hofes und des Deutsch-Römischen Reiches angewiesen, Barcsay verteidigte sich damit, dass er von Bethlen eine Denkschrift für die Informierung der europäischen Öffentlichkeit bestellte. In dieser Schrift wurde betont, dass György Rákóczi II. auf Befehl der Hohen Pforte vom Throne abdanken sollte, anderenfalls wäre das Fürstentum Siebenbürgen vernichtet worden. Der Wunsch von Barcsay wird im Flugblatt geäussert: die christlichen Fürsten Europas sollten dazu beitragen, dass György Rákóczi II. von seinem Throne endgültig abdanke. Diese Schrift wurde dann von dem Gesandten von Barcsay, von János Haller in den Wiener Hof mitgebracht.

Das Flugblatt erschien im Druck in Klausenburg (Kolozsvár, Cluj Napoca) im Frühjahr 1659 ohne Verfasser. Es wurde von der Rákóczi-Partei bald beantwortet und damit begann eine lange und heftige Diskussion zwischen den beiden Parteien. Diese Diskussion wurde in zwei Sprachen geführt: latinisch für die Öffentlichkeit des Abendlandes bzw.

ungarisch für die heimischen Leser. Das Flugblatt von Bethlen bildet aber gleichfalls eine Ausnahme: es wurde zwar für das Abendland gerichtet aber nebst dem lateinischen Druck und den lateinischen Abschriften auch ungarisch verbreitet. Die ungarische Fassung wurde in drei Abschriften aufbewahrt, alle drei als Appendix der handschriftlichen Kopien des Werkes *Historia rerum Transylvanicarum ab anno 1663 ad annum 1673 gestarum* von János Bethlen. (Die erste Schrift ist im Bestand der *Teleki-téka* in Marosvásárhely (Tirgu Mures), die zweiten in dem der Universitätsbibliothek in Kolozsvár (Klausenburg, Cluj Napoca) und die dritte im Privatbesitz.) Die Textausgabe wurde mit der Kollation der drei Abschriften verfertigt.

Im weiteren werden diese drei Texte genau charakterisiert. Alle drei sind Abschriften aus dem 18. Jahrhundert und auf einen gemeinsamen Urtext zurückzuführen. Dieser Urtext ist aber nicht die erste Übersetzung der lateinischen Veröffentlichung sondern kann für weitere Abschrift gehalten werden. Auf die weitere Frage — wann der lateinische Text ins Ungarische übersetzt wurde — kann mit Hilfe der Kollation der lateinischen und ungarischen Fassungen antworten: laut zeitbestimmender Ergänzung und Weglassung kann festgestellt werden, dass der Text Anfang der Regierungszeit des Fürsten Barcsay übersetzt wurde. Die ungarische Variante ist keine Paraphrase sondern eine durch Latinismen stark beeinflusste Übersetzung. Zuletzt wird die Frage gestellt, ob die ungarische Übersetzung der Geschichtsschreibung in Ungarn als Quelle dienen konnte? Aus Mangel an weiteren Dokumenten kann diese Frage nicht beantwortet werden, es steht aber fest, dass das historische Werk von János Szalárdi *Siralmas magyar krónika (1662)* den starken Einfluss des Flugblattes aufweist.